

УДК 336.1

М.М. Забаштанський, канд. екон. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ КОНЦЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ**М.Н. Забаштанский**, канд. экон. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОЦЕНКИ ЭФФЕКТИВНОСТИ КОНЦЕССИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УКРАИНЕ**Maksym Zabashtskyi**, PhD in Economics

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

METODOLOGICAL ASPECTS OF ASSESSMENT OF EFFICIENCY OF CONCESSION ACTIVITY IN UKRAINE

Побудовано систему показників оцінювання ефективності концесійної діяльності. Досліджено процес оцінювання ефективності концесійної діяльності та визначено ключові принципи його реалізації. На основі визначення ключових показників оцінювання ефективності концесійної діяльності, що впливають безпосередньо на прийняття рішення щодо її організації, визначено проблеми та перспективи її поширення на території України.

Ключові слова: концесія, концесійна діяльність, ефективність концесійної діяльності, показники оцінки ефективності концесійної діяльності.

Построена система показателей оценки эффективности организации концессионной деятельности. Исследован процесс оценки эффективности концессионной деятельности и определены ключевые принципы его реализации. На основе определения ключевых показателей оценки эффективности концессионной деятельности, влияющих непосредственно на принятие решения по ее организации, определены проблемы и перспективы ее использования на территории Украины.

Ключевые слова: концессия, концессионная деятельность, эффективность концессионной деятельности, показатели оценки эффективности концессионной деятельности.

This article provides the structure of indicators to measure the effectiveness of concession. The process of evaluating the effectiveness of concession and defines the key principles for its implementation. Based on the identification of key indicators to measure the effectiveness of concession activities that directly affect the decision on its organization, identified the problems and prospects of its distribution in Ukraine.

Key words: concession, concession activity, efficiency concession, indicators for evaluating the effectiveness of the concession.

Постановка проблеми. Забезпечення сталого розвитку економіки країни та результативного функціонування державного сектору економіки залишаються одними з пріоритетних завдань, на вирішення яких спрямовані зусилля всіх рівнів влади. Проте через обмеженість бюджетного фінансування, фінансове забезпечення державного сектору економіки здійснюється не в повному обсязі, що спричиняє погіршення результативності його функціонування, негативно впливає на якість товарів, робіт та послуг, створює умови для призупинення функціонування окремих суб'єктів господарювання. Разом з тим соціальна значущість та життєва суспільна необхідність їх функціонування унеможливають ліквідацію таких об'єктів інфраструктури, що спричиняє необхідність запровадження сучасних підходів до управління ними. Саме таким підходом до управління суб'єктами господарювання державного сектору економіки є концесія. Однак відсутність методичних підходів до комплексного оцінювання ефективності концесійної діяльності є додатковим фактором, який стримує розвиток концесійної діяльності в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед науковців, які досліджують питання ефективності функціонування суб'єктів державного сектору економіки, слід відзначити Є. Балацького, М. Білик [1], Є. Гайко [2], О. Длугопольського [3], Л. Коваленко, О. Кухаря, І. Маля [4], С. Онишко [5], В. Савченко, Л. Якобсона.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявність істотних досліджень у сфері державного регулювання та оцінки ефективності фун-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

кціонування державного сектору економіки України, формуванню методичних аспектів оцінювання ефективності управління суб'єктами господарювання державної форми власності, які перебувають у концесії приділяється недостатньо уваги. З огляду на це актуальним залишається завдання формування системи показників, принципів та методів, застосування яких дозволить здійснити комплексне оцінювання ефективності здійснення концесійної діяльності.

Мета статті. Метою статті є розроблення методичних підходів до оцінювання ефективності здійснення концесійної діяльності та рекомендацій щодо її покращення.

Виклад основного матеріалу. В сучасній економічній літературі існують різні підходи до трактування дефініції ефективність. В узагальненому вигляді ефективність розглядають як співвідношення між результатами і витратами. Враховуючи те, що реалізація концесійної діяльності переважно спрямована на об'єкти державного сектору економіки, то під ефективністю концесійної діяльності слід розуміти отримання концесіонером запланованого результату здійснення фінансово-господарської діяльності, що супроводжується повним виконанням учасниками концесійної угоди взятих на себе зобов'язань.

Оцінювання ефективності концесійної діяльності має ґрунтуватись на певних принципах, які можна поділити на дві групи:

1) методологічні принципи – принципи, спрямовані на узагальнення істотних ознак оцінки ефективності реалізації концесійного проекту та не виокремлюють особливостей реалізації кожного окремого проекту;

2) методичні принципи — принципи, які описують специфіку реалізації кожного окремого проекту та безпосередньо з ним пов'язані.

Серед основних методологічних принципів оцінювання ефективності концесійних проектів слід виділити такі:

- постійного контролю та нагляду – оцінювання та аналіз концесійного проекту протягом усього строку тривалості його життєвого циклу, з урахуванням часу на вивчення особливостей функціонування потенційного концесійного об'єкта;

- синхронізації грошових потоків – планування надходження та витрачання грошових коштів протягом загального терміну реалізації концесійного проекту з метою забезпечення ліквідності функціонування концесійного об'єкта;

- заощадження ресурсів – діяльність концесійного об'єкта має бути спрямована на раціональне використання всіх видів ресурсів, необхідних для його ефективного та безперебійного функціонування;

- синергетичного впливу – організація концесійної діяльності має здійснюватись з урахуванням її системного впливу не лише на функціонування окремої галузі, але і на соціально-економічне становище країни в цілому, тому при її реалізації можуть виникати внутрішні і зовнішні ефекти;

- альтернативного вибору – укладанню концесійної угоди має передувати оцінювання латентних можливостей організації концесійної діяльності в інших сферах та на інших об'єктах;

- забезпечення результативності функціонування – головною метою реалізації концесійної діяльності є економічна ефективність її здійснення з метою забезпечення формування необхідного фінансового потенціалу для безперебійного функціонування концесійного об'єкта, незалежно від виконання ним функцій щодо життєзабезпечення суспільства або соціального захисту населення;

- поляризованої оцінки – оцінюванню доцільності впровадження та виконання концесійного проекту має передувати комплексний аналіз всіх його складових елементів, безпосередньо пов'язаних з його реалізацією;

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

- урахування фактора часу – оцінювання ефективності концесійної діяльності повинно здійснюватись з урахуванням чинника часу, а також фактора інфляції.

До основних методичних принципів оцінювання ефективності концесійної діяльності слід віднести такі:

- принцип унікальності проекту – встановлює можливість застосування додаткових показників оцінювання ефективності концесійної діяльності окремого концесійного проекту в разі наявності специфічних особливостей організаційно-економічного механізму його виконання;

- принцип невідповідності інтересів – необхідність максимального врахування інтересів всіх учасників концесійної угоди та створення можливості оцінювання ефективності концесійної діяльності зі сторони кожного з її учасників;

- динамічної оцінки – притаманна чутливість концесійних проектів до впливу зовнішніх і внутрішніх факторів, вимагає необхідності оцінювання ефективності його реалізації протягом всіх етапів життєвого циклу проекту;

- принцип злагодженості – у процесі оцінювання ефективності реалізації концесійного проекту використані для аналізу аналітичні, статистичні та експертні показники повинні бути узгоджені між собою за певними факторами (часом, структурою, призначенням);

- принцип латентних ризиків – обумовлює необхідність врахування фактора прихованих ризиків при реалізації концесійного проекту під час оцінювання ефективності його реалізації.

У процесі здійснення оцінювання ефективності концесійної діяльності необхідно застосовувати комплексний підхід, який дозволить врахувати всі аспекти її реалізації, а також враховувати інтереси всіх учасників концесійної угоди. З цією метою нами виділено групи показників оцінювання концесійної діяльності: показники оцінки виробничої ефективності концесійної діяльності, показники оцінки економічної ефективності концесійної діяльності, показники оцінки соціальної ефективності концесійної діяльності, показники оцінки бюджетної ефективності концесійної діяльності (табл.).

Наявність значної питомої ваги фізичного та морального зносу основних засобів у переважній більшості суб'єктів господарювання комунальної та державної форм власності, які потенційно можуть бути передані у концесію, спричиняє гостру потребу в їх оновленні та модернізації завдяки впровадженню передових технологій.

Група показників оцінки виробничої ефективності концесійної діяльності спрямована на оцінювання дійсного обсягу виготовлених товарів, робіт та наданих послуг, визначення фактичного стану основних засобів концесійного об'єкта, а також динамічної оцінки коефіцієнта оновлення основних засобів. За результатами фактичних значень цих показників учасники концесійної угоди можуть зробити висновок не лише про стан основних засобів, але і про хід виконання концесіонером програми технічної модернізації концесійного об'єкта.

Проте найбільша увага концесіонера зосереджена на групі показників оцінки економічної ефективності концесійної діяльності, оскільки саме ці показники обґрунтовують доцільність реалізації концесійного проекту, його прибутковість, тривалість, обсяг обов'язкових концесійних платежів, а також структуру капіталу та рівень фінансового забезпечення концесійного об'єкта.

Важливою складовою реалізації концесійної діяльності є наявність соціальної відповідальності концесіонера, що обумовлено виконанням переважною частиною концесійних об'єктів функції щодо життєзабезпечення суспільства. У зв'язку з цим виокремлення групи показників оцінки соціальної ефективності концесійної діяльності є обґрунтованим та необхідним. Найважливішими серед таких показників є показники доступності, якості та достатності товарів, робіт та послуг концесійного об'єкта. При

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

цьому необхідно зазначити доцільність комплексного аналізу наведених вище показників, оскільки ці показники доповнюють один одного. При цьому сукупність властивостей концесійних товарів, робіт та послуг має задовольняти вимогам споживачів. Крім того, у процесі реалізації концесійного проекту доцільно здійснювати постійний моніторинг посилення або послаблення позитивних та негативних тенденцій під час надання послуг (виготовлення товарів, виконання робіт) споживачам. Ефективність функціонування концесійного об'єкта безпосередньо впливає на можливість реалізації окремих, або участі у колективних соціальних проектах.

Таблиця

Сукупність показників оцінки ефективності концесійної діяльності

Група показників	Назва показника	Шкала важливості показника		
		Концесіонер	Органи державної влади та місцевого самоврядування	Споживачі послуг
Показники оцінки виробничої ефективності концесійної діяльності	Обсяг виготовлених товарів, робіт та наданих послуг концесіонером	***	***	***
	Рівень зносу основних засобів концесійного об'єкта	***	***	***
	Коефіцієнт оновлення основних засобів концесійного об'єкта	***	***	***
	Загальна тривалість концесійного проекту	***	**	*
Показники оцінки економічної ефективності концесійної діяльності	Загальна рентабельність концесійного проекту	***	**	*
	Термін окупності концесійного проекту	***	**	*
	Обсяг коштів концесіонера, залучених у результаті концесійної діяльності	***	**	*
	Рівень фінансового забезпечення концесійного проекту	***	**	*
	Оцінка регіональної ефективності концесійної діяльності	**	***	**
	Оцінка галузевої ефективності концесійної діяльності	**	***	**
Показники оцінки соціальної ефективності концесійної діяльності	Доступність товарів, робіт та послуг концесійного об'єкта	***	***	***
	Забезпеченість споживачів необхідними обсягами товарів, робіт та послуг об'єктом концесії	***	***	***
	Якість виготовлених товарів, робіт та наданих послуг	***	**	***
	Обсяг коштів вкладених концесіонером у соціальні проекти	***	**	***
Показники оцінки бюджетної ефективності концесійної діяльності	Податкоспроможність концесійного об'єкта	**	***	**
	Коефіцієнт економії бюджетних коштів	**	***	**
	Коефіцієнт економічної ефективності використання бюджетних коштів	***	***	***
	Коефіцієнт соціальної результативності концесійної діяльності	**	***	***

*** – дуже важливо;

** – важливо;

* – ступінь важливості незначний.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Соціальна відповідальність концесіонера має бути відображена у концесійній угоді, а її рівень має визначатись для кожного окремого концесійного об'єкта органами державної влади та місцевого самоврядування. Разом з тим встановлена органами державної влади та місцевого самоврядування соціальна відповідальність не повинна перешкоджати виконанню концесіонерами основної діяльності, а повинна створювати умови для покращення соціального сприйняття концесійної діяльності територіальною громадою. Саме тому реалізація всіх соціальних проектів концесіонером має здійснюватись виключно в межах наявної територіальної громади.

Значним фактором до активізації концесійної діяльності та забезпечення сталих умов її розвитку є державна зацікавленість у її реалізації, що певним чином може бути підтверджено бюджетним спільним фінансуванням її здійснення. Саме тому, зважаючи на значну обмеженість бюджетних коштів та необхідність їх цільового використання, значна увага у процесі здійснення концесійної діяльності приділяється показникам оцінки бюджетної ефективності концесійної діяльності. У процесі оцінювання бюджетної ефективності концесійної діяльності ключовими показниками слід виділити: коефіцієнт економії бюджетних коштів, коефіцієнт економічної ефективності використання бюджетних коштів, коефіцієнт соціальної результативності концесійної діяльності.

Значне місце серед показників оцінки бюджетної ефективності концесійної діяльності належить показнику податкоспроможності концесійного об'єкта, оскільки саме за допомогою фіскального механізму може бути сформовані необхідні обсяги фінансових ресурсів у бюджеті відповідного рівня та забезпечене органами державної влади та місцевого самоврядування виконання соціальних гарантій. Тому зацікавленість у ефективному функціонуванні концесійного об'єкта залишається у площині не лише концесіонера, а також і концесіодавця та споживачів його товарів, робіт та послуг.

З метою оцінювання виконання концесіонером взятих на себе зобов'язань, визначених у концесійній угоді, доцільно визначити групи результативних показників її виконання:

1) показники витрат, що визначають обсяги та структуру ресурсів, які залучені для збалансування фінансового забезпечення концесійної діяльності, а також характеризують структуру витрат концесійного проекту;

2) показники продукту, призначені для оцінки досягнення поставленої мети (обсяг виробленої продукції, наданих послуг чи виконаних робіт, кількість споживачів та ін.) відповідно до концесійної угоди;

3) показники якості характеризують сукупність властивостей, досягнуті результати якості створеного продукту, що задовольняють споживача, відповідно до його призначення, а також відображають послаблення негативних або посилення позитивних тенденцій у процесі надання товарів, робіт та послуг споживачам за рахунок реалізації концесійної угоди.

Процес оцінювання ефективності концесійної діяльності умовно можна поділити на два етапи: попереднє загальне оцінювання ефективності здійснення концесійної діяльності, фактичне оцінювання ефективності реалізації концесійної діяльності (рис.).

На першому етапі відбувається загальне оцінювання доцільності здійснення концесійної діяльності з урахуванням всіх факторів внутрішнього (потреба у капіталі, прогнозний термін окупності, наявність альтернативних пропозицій та ін.) та зовнішнього впливу (бюджетне фінансування, розмір концесійних платежів, суспільна значущість проекту, стан концесійного об'єкта та ін.).

Метою проведення першого етапу оцінювання ефективності концесійної діяльності є прийняття загального рішення щодо доцільності здійснення концесійної діяльності. Якщо на першому етапі оцінювання концесійний проект загалом визнаний ефективним,

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

то здійснюється його реалізація, що супроводжується переходом до другого етапу оцінювання – перевірки фактичної ефективності проекту.

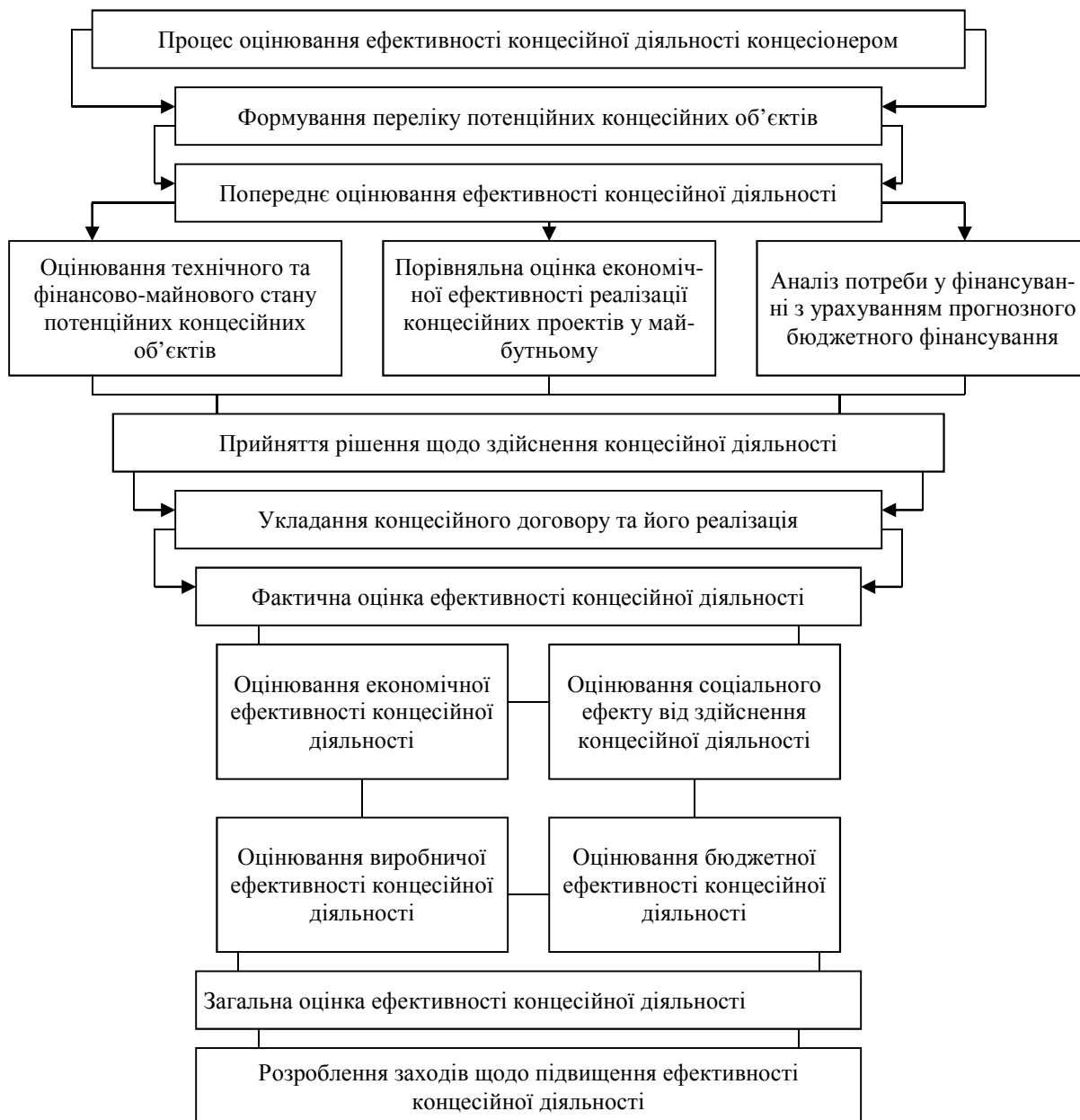

Рис. Процес оцінювання ефективності концесійної діяльності концесіонером

Разом з тим запропонована методика оцінювання ефективності концесійної діяльності має враховувати специфіку реалізації кожного окремого концесійного проекту і може бути доповнена додатковими показниками. В узагальненому вигляді оцінювання ефективності концесійної діяльності можна представити у вигляді інтегрального показника таким чином:

$$Eka = \sqrt[4]{Epe \cdot Eee \cdot Esf \cdot Ebf}, \quad (1)$$

де Eka – загальний інтегральний показник оцінки ефективності концесійної діяльності;
 Epe – інтегральний показник оцінки виробничої ефективності концесійної діяльності;
 Eee – інтегральний показник оцінки економічної ефективності концесійної діяльності;
 Esf – інтегральний показник оцінки соціальної ефективності концесійної діяльності;
 Ebf – інтегральний показник оцінки бюджетної ефективності концесійної діяльності.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Узагальнення складових фактичної оцінки концесійної діяльності дозволяє здійснити загальне оцінювання ефективності концесійної діяльності, а також є підґрунтям для формування комплексу заходів щодо підвищення її ефективності.

Висновки і пропозиції. Функціонування будь-якого суб'єкта господарювання має на меті отримання заплановано результату, який визначається його специфічними ознаками. Разом з тим відповідно до офіційних статистичних даних значна частина суб'єктів господарювання різних форм власності протягом останніх років працює зі збитками, що спричиняє суттєве погіршення стану та структури їх фінансового забезпечення, унеможливорює здійснення процесу розширеного відтворення, значно впливає на якість його товарів, робіт та послуг. Особливо гостро питання ефективності функціонування постають перед суб'єктами господарювання державного сектору економіки, оскільки більшість з них відповідають за дотримання соціальних гарантій та життєзабезпечення суспільства. Систематичне недофінансування державного сектору економіки спричинило погіршення стану основних засобів його суб'єктів господарювання, що початково відобразилось на погіршенні якості, товарів, робіт та послуг, а в подальшому загострило питання їх подальшого функціонування. Саме тому запровадження концесії як пріоритетної форми управління цими суб'єктами господарювання виявилось дієвою альтернативою. Наявність значних перешкод на шляху широкого запровадження концесійної діяльності призупинило її застосування. Однією з таких перешкод залишається відсутність методичних підходів до комплексного оцінювання ефективності здійснення концесійної діяльності.

Запровадження запропонованої методики оцінювання ефективності концесійної діяльності сприятиме не лише подальшому поширенню концесійних відносин, але і дозволить виявляти можливі внутрішні та зовнішні загрози її здійснення, а отже, вчасно застосовувати комплекс заходів щодо їх нівелювання.

Список використаних джерел

1. Білик М. Д. Управління фінансами державних підприємств / М. Д. Білик. – К. : Знання, 1999. – 312 с.
2. Гайко Є. Ю. Комплексна методика оцінки економічної ефективності концесійних проєктів у сфері комунальної інфраструктури / Є. Ю. Гайко // Коммунальное хозяйство городов. Серия: Экономические науки. – 2007. – Вип. 78. – С. 54–63.
3. Длугопольський О. В. Теорія економіки державного сектора : навч. посіб. / О. В. Длугопольський. – К. : Професіонал, 2007. – 592 с.
4. Малий І. Й. Економіка державного сектора : навч. посіб. / І. Й. Малий, М. К. Галабурда. – К. : КНЕУ, 2007. – 280 с.
5. Фінансовий механізм структурної модернізації економіки України : монографія / [С. В. Онишко та ін.] ; за заг. ред. С. В. Онишко, В. П. Унінець-Ходаківської. – Ірпінь : [б. в.], 2013. – 604 с.